

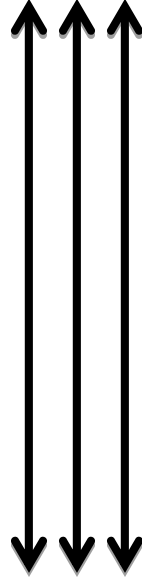

गाउँसभामा

उपाध्यक्ष श्री शुभद्रा अधिकारी उप्रेतीद्वारा गाउँ सभामा प्रस्तुत

आर्थिक वर्ष ०८०/०८१ को

वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम

लिखु गाउँपालिका

बागमती प्रदेश, नुवाकोट

विक्रम संवत् २०८० साल असार १० गते

“समृद्ध लिखुको आधार कृषि, शिक्षा र पूर्वाधार”

श्री सभाध्यक्ष महोदय तथा गाउँसभाका सम्पूर्ण सदस्यज्यूहरू,

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा अन्य उपस्थित कर्मचारी, लगाएत सञ्चारकर्मी मित्रहरू ।

लिखु गाउँपालिकाको दोस्रो गाउँसभाको प्रथम अधिवेशनमा हार्दिक स्वागत गर्दछु ।

लिखु गाउँपालिकाको उपाध्यक्षको हैसियतले यस गरिमामय गाउँसभा समक्ष आर्थिक वर्ष ०८०/०८१ को नीति तथा कार्यक्रम प्रस्तुत गर्न पाउँदा मलाई अत्यन्त खुशी लागेको छ । नेपालको सार्वभौमसत्ता, स्वाधिनता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रिय हित, स्वाभिमान, लोकतन्त्र र जनजीवनका लागि भएका विभिन्न आन्दोलनमा जीवन उत्सर्ग गर्नुहुने सम्पूर्ण ज्ञात अज्ञात शहीदहरूप्रति भावपूर्ण श्रद्धाञ्जली अर्पण गर्दछु ।

आन्तरिक सुशासन र सबल प्रशासनको विकासबाट मात्रै सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता आउने भएकोले जनतासंग प्रत्यक्ष सम्बन्ध र सम्पर्क रहने वडा कार्यालयहरूको क्षमता विकास तथा स्रोत साधनमा वृद्धि गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने प्रस्ताव गरिएको छ ।

विद्यमान परिस्थितिमा स्थानीय सेवा प्रवाह, समग्र शासन व्यवस्था र विकास निर्माणमा परेका नकारात्मक असरको लेखाजोखा तथा अनुमान र आगामी वर्षको लागि आवश्यकता र प्राथमिकता पहिचान गरी स्पष्ट योजना सहितको नीति तथा कार्यक्रमको तर्जुमा गर्न सकेमा मात्र स्थानीय सरकारको प्रभावकारीता बढ्न जाने हुन्छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, उद्यमशिलता, सामाजिक विकास, युवा तथा खेलकुद, भौतिक पूर्वाधार विकास, सार्वजनिक यातायात, खानेपान तथा सरसफाई, विपद व्यवस्थापन, न्याय निरुपण, मानव अधिकार प्रबर्धन जस्ता विषयगत क्षेत्रहरूका लागि विशेष नीति तथा कार्यक्रम प्रस्ताव गरेकी छु । आगामी आर्थिक वर्षको लागि प्रस्तावित नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न आम लिखुवासी तथा सबै पेशा, व्यवसायमा आबद्ध महानुभावहरूको सहयोग, समन्वय र सहकार्य रहने कुरामा विश्वस्त छु ।

संघीय राजधानीदेखि निकट रहेको यस गाउँपालिकामा सर्वसाधारण जनताले प्रत्यक्ष अनुभूतिगर्ने खालका योजना तर्जुमा गर्ने, स्थानीय नागरिकलाई योजना तर्जुमाका साथै कार्यान्वयनमा प्रत्यक्ष सहभागी गराउने, मागमा आधारित भूगोल सुहाउदो कार्यक्रम तथा विकासका गतिविधिहरू सञ्चालन गरी यस क्षेत्रका जनताको गरिबी न्यूनीकरण गर्दै “समृद्ध लिखुको आधार, कृषि शिक्षा र पूर्वाधार” भन्ने मूल नारालाई सार्थकता दिने प्रमुख नीति लिइएको छ ।

आदरणीय गाउँसभा सदस्यज्यूहरू,

नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा अवलम्बन गरिएका मुख्य आधारहरू :

- नेपालको संविधान
- स्थानीय सरकार संचादन ऐन, २०७४
- नेपाल सरकारको पन्ध्रौं पञ्चवर्षीय योजना
- बागमती प्रदेश सरकारको नीति तथा कार्यक्रम,
- राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्तआयोग ऐन, २०७४
- श्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिको सिफारिस
- राजस्व परामर्श समितिको सिफारिस
- निर्वाचनका बेला गाउँवासी सामू गरेका प्रविवद्धता एवं घोषणहरु
- वडाहरुको जनसंख्या, भूगोल, क्षेत्रफल, खर्चको आवश्यकता, राजश्व क्षमता, पूर्वाधारको अवस्था समेतका आधारहरु ।

सभाध्यक्ष महोदय,

लिखु गाउँपालिकाको आ.व.२०८०/८१को वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमहरु प्रस्तुत गर्ने अनुमति चाहन्छु ।

सार्वजनिक सेवा प्रवाह, सुशासन तथा सञ्चार प्रविधि

१. सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, जनमुखी र उत्तरदायी बनाउन नागरिक समाज लगायत बहुसरोकारवालाहरुको निगरानी बढाइने छ ।
२. सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता मापनका लागि कार्यसम्पादन सूचकको व्यवस्था लाई थप प्रभावकारी गराइने छ ।
३. वार्षिक खरिद योजना तर्जुमा गरी खरिद प्रक्रियालाई व्यवस्थित गरिने छ ।
४. सेवा प्रवाहलाई सहज बनाउन आवश्यकता अनुसार समय-समयमा सबै वडामा एकीकृत घुम्ति सेवा शिविर संचालन गरिने छ ।

५. सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सदाचारिता अभिवृद्धिका लागि भ्रष्टाचार विरुद्धको शून्य सहनशीलताको नीति अवलम्बन गर्दै गाउँपालिकालाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउन हरसम्भव प्रयास गरिने छ ।
६. कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरूको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिने छ ।
७. गाउँपालिकाका गतिविधिहरूलाई पारदर्शी तथा जवाफदेही बनाउन बुलेटिन प्रकाशन, सार्वजनिक सुनुवाई, जनतासँग जनप्रतिनिधि संचार कार्यक्रम तथा विभिन्न संचार माध्यमहरूबाट सूचना प्रकाशन तथा प्रशारण कार्यलार्य जोड दिइनेछ ।
८. गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरूबाट उपलब्ध गराईने सम्पूर्ण सिफारिससम्बन्धी कामकाजलाई चुस्त र पारदर्शी बनाउन विद्युतिय प्रणालीको प्रयोग गरिने छ ।
९. बोझिलो कर्मचारी संगठनलाई छरितो बनाउने, अनावश्यक कर्मचारी कटौती गर्ने सकभर थोरै कर्मचारीबाट धेरै कार्य सम्पादन गर्ने बातावरण मिलाईने छ ।
१०. कर्मचारीको कार्यसम्पादनको आधारमा कर्मचारीहरूलाई प्रोत्साहन भत्ता उपलब्ध गराईने छ ।
११. प्रशासन संयन्त्रको उत्प्रेरणाको प्रवर्धनका लागी संघ र प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउने सेवा र सुविधाको परिपुरकका रुपमा खाजा भत्ता, पर्यटन भ्रमण काज जस्ता अन्य सुविधा प्रदान गर्ने नीति लिइनेछ ।
१२. गाउँपालिकामाकार्यरत सम्पूर्ण कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधीहरूको दुर्घटना बिमाको बन्दोबस्त मिलाईने छ ।
१३. कर्मचारीहरूको सेवा प्रवाह प्रतिको तदारुकतालाई वृत्ति विकाससँग आवद्ध गर्दै उत्कृष्ट कार्यसम्पादन गर्ने कर्मचारीलाई प्रोत्साहन गर्न पुरस्कारको व्यवस्था गरिने छ । कार्यालयका कर्मचारीहरूलाई क्षमता अभिवृद्धि गर्न समय समयमा आवश्यक तालिमहरू प्रदान गरिने छ ।
१४. सरकारी, गैर सरकारी, सामाजिक संघसंस्थाहरूको वजेट तथा कार्यक्रमलाई गाउँपालिकाको वार्षिक बजेट, योजना तथा कार्यक्रममा मूलप्रवाहिकरण गरी सहकार्य तथा समन्वयमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।
१५. अत्याधुनिक प्रविधिको प्रयोग गर्नुपर्ने र उच्च लागत अनुमान रहेका आयोजनाहरू बाहेकका आयोजनाहरू उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्थाहरू, सामुदायिक संस्थाहरू मार्फत कार्यान्वयन गरिने छ । उपभोक्ता समितिहरूको कार्यमा थप प्रभावकारिता ल्याउन अभिमुखिकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

१६. गाउँपालिका भित्रका सार्वजनिक तथा सरकारी जग्गाहरूको मिहिन ढंगले खोज तथा अध्ययन गरी अभिलेख तगार गरी त्यस्ता जग्गाहरूको संरक्षण गरिनेछ ।

स्वास्थ्य, सरसफाइ तथा खानेपानी

१७. उपाध्यक्षसँग गर्भवती महिलालाई क्याल्सियम (Calcium Tablete) वितरण गरिने छ।

१८. अध्यक्षसँग जनता परीक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत मुटु, मृगौला, क्यान्सर लगायत गम्भिर प्रकृतिका रोगको लागि अति विपन्न गरीब, दलित तथा सिमान्तकृत व्यक्तिहरूलाई केही आर्थिक सहायता उपलब्ध गराईने कार्यको निरन्तरता दिईनेछ ।

१९. गर्भवतीको घरमा झण्डा हातमा अण्डा कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिईने छ ।

२०. गाउँपालिका भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रयोग हुने अति आवश्यक औषधी तथा औजार उपकरण खरिदको लागि आवश्यक बजेटको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

२१. महिलाहरूको लागि VIA तबथा पाठेघर खस्ने समस्याको Screening गरी अपरेसन गर्नु पर्ने अवस्था भएका गरिब तथा विपन्न महिलाहरूको लागि आवश्यक सहजिकरण गरी उजचार गरीने छ ।

२२. गर्भवती महिलाको लागि ग्रामिण अल्ट्रासाउन्ड कार्यक्रम हरेक वडामा संचालन गरीने छ ।

२३. स्वास्थ्य सेवालार्ई थप प्रभावकारी बनाउनको लागि अन्य सरकारी तथा गैह्र सरकारी संघसंस्था तथा निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरीने छ ।

२४. पालिका स्तरीय १० बेडको अस्पताल निर्माण कार्य सम्पन्न गराई संचालनमा ल्याउन आवश्यक व्यवस्थापन तथा समन्वय गरीने छ ।

२५. स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रमलाई थप सरल, सहज तथा पहुँचयोग्य बनाई बिमा कर्तालाई प्रतेक घर-घर गरी बिमा गराउने वातावरण सृजना गरिने छ ।

२६. गाउँपालिकामा पूर्णखोप सेवालार्ई थप प्रभावकारी बनाउँदै लगिने छ ।

२७. स्थानीय सम्भाव्यताका आधारमा औषधीजन्य जडीबुटीको व्यावसायिक खेतीलाई प्रवर्द्धन गर्ने कार्यक्रम अगाडि बढाइने छ ।

२८. स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तरोन्नती र सुदृढीकरण गर्दै, स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तर अनुसार आवश्यक औजार-उपकरण, जनशक्ति र औषधीको व्यवस्था गरीने छ ।
२९. वृहत स्वास्थ्य शिविर संचालन गरि ग्रामिण भेगमा रहेका मानिसहरूलाई शिविर मार्फत विशेषज्ञ सेवा उपलब्ध गराइने छ ।
३०. पोषण सेवामा थप सुधार ल्याउनको लागि बच्चाको उमेर २ वर्ष सम्म महिनाको १ पटक जोखी २ वर्षमा २४ पटक जोखेर पोषणको अवस्था बेलैमा पहिचान गरी त्यसको व्यवस्थापन गरीने छ ।
३१. परम्परागत पानी, पोखरी, ढुंगेधारा र मूलको संरक्षण गर्न कार्यक्रम सञ्चालन गरी भौगोलिक र प्राकृतिक स्वरूपको समेत जगेर्ना गरिने छ ।
३२. प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व एवं बाल तथा शिशु स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइने छ ।
३३. सार्वजनिक शौचालयलाई व्यवस्थित गरिने छ । साथै आवश्यक स्थानहरूमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण कार्यलाई निरन्तरता दिइने छ ।
३४. पिउने पानीको दीगो स्रोत उपलब्ध नभएका स्थानहरूमा वैकल्पिक स्रोतको पहिचान गरिने छ ।
३५. नकुहिने फोहोरको दीगो व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त स्थल पहिचान गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ । गाउँपालिकालाई प्लाष्टिक मुक्त बनाउन अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
३६. स्वास्थ्य चौकीहरूबाट सञ्चालन भईरहेको सेवाहरूबारे सामाजिक परीक्षण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइने छ ।

महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण

३७. लिखु गाउँपालिका भित्रका ९० वर्ष माथिका सबै नागरिकलाई सम्मान स्वरूप न्यानो कपडा वितरण गरिने छ ।
३८. गाउँपालिकाका युवा युवती हरूलाई लोकसेवा आयोग प्रति आर्कषित गराउन लोकसेवा तयारी कक्षा संचालन गरिने छ ।
३९. आ. व २०८१/०८२ भित्र बालमैत्री स्थानीय तह घोषणा गर्ने गरी तयारी गरिने छ ।

४०. सहारा विहीन नागरिकका लागि जीविकोपार्जनमा विशेष ध्यान दिइनेछ ।
४१. अभाव तथा बन्चितीकरणमा परेका महिलाहरूलाई मुल प्रवाहिकरणमा ल्याउन लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
४२. लैङ्गिक हिंसा निवारणका लागि आवश्यक कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छ ।
४३. बालविवाह, बहुविवाह, दाईजो प्रथा, जातीय छुवाछुत, अनमेल विवाह, बोक्सी प्रथा जस्ता सामाजिक कुरीति, कुसंस्कार एवं रुढीवादी परम्पराको अन्त्य गर्न सांस्कृतिक सुधार कार्यक्रमलाई विद्यालय स्तरबाटै सुरुवात गरिने छ ।
४४. एकल महिला तथा एकल पुरुषलाई सामाजिक रूपमा स्थापित गराउँदै जीवन निर्वाहमा थप सहजीकरण गर्न सामाजिक अभियान मार्फत आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
४५. महिला विरुद्ध हुने घरेलु हिंसा अन्त्य गर्न जनचेतना अभिवृद्धि गर्दै आवश्यक संरचनागत व्यवस्था गरिने छ ।
४६. महिला बालबालिका तथा अपांगता भएका व्यक्तिहरू, अल्पसंख्यक समुदायको लागि लैंगिक समानता एवं सामाजिक समावेशीकरण (Gender Equality and Social Inclusion – GESI)का विशेष कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिइने छ । लैंगिक परीक्षण गर्ने कार्यको शुरुवात गरिने छ ।
४७. महिनावारी तथा आत्मरक्षा (Self Defense) सम्बन्धि सचेतनामुलक कार्याक्रम विद्यालयस्तरमा संचालन गरीनेछ ।
४८. बालविवाह अन्त्यका लागि समुदाय परिचालन कार्यक्रम संचालन कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइने छ ।
४९. बाबुआमा विहीन बालबालिकाको संरक्षणका लागि प्रदेश सरकारको समन्वयमा आवश्यक कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
५०. ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका तथा सामाजिक सुरक्षा भत्ताको सुविधा लिइरहेका व्यक्तिहरूको लगत अद्यावधिक गरी परिचय पत्र वितरणको कार्यलाई व्यवस्थित गर्दै लगिने छ ।
५१. व्यक्तिगत घटना दर्ता प्रणालीलाई सुदृढीकरण एवं व्यवस्थित गरिने छ । पञ्जीकरण शाखामा स्थायी कर्मचारीको व्यवस्था गरी आ.व २०८१/०८२ भित्र सत प्रतिशत घटना दर्ता गरिने छ ।

५२. सामाजिक सुरक्षा तथा व्यक्तिगत घटना दर्ता सम्बन्धी कार्यहरू सम्बन्धित निकायमा समयमै दर्ता/अद्यावधिक गराउन गाउँपालिका टोलटोलमा जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
५३. सामाजिक सुरक्षा तथा व्यक्तिगत घटना दर्ता सम्बन्धी कार्यहरूलाई प्रभावकारी र व्यवस्थित गराउन नियमित अनुगमनको कार्यलाई अधि बढाइने छ ।
५४. “ग” वर्गको अपांगता भएका व्यक्तिहरूका लागि समुदायमा आधारित पुनर्स्थापना कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

पूर्वाधार विकास, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन

५५. संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र गाउँपालिकाको साभेदारीमा गाउँपालिका भित्रका महत्वपूर्ण सडकहरूलाई क्रमशः स्तरोन्नती तथा कालोपत्रे गरिनेछ ।
५६. यस गाउँपालिकामा निर्माण भएको सडक गुरुयोजनाको प्रतिवेदन अनुसार प्राथमिकिकरणको आधारमा बजेट विनियोजन गर्ने तथा संघ र प्रदेश सरकारमा सोही बमोजिम बजेट माग गर्ने व्यवस्था लागू गरिने छ ।
५७. योजना कार्यान्वयनमा गुणस्तर कायम गर्न आवश्यक प्राविधिक उपकरण खरिद गर्ने साथै योजना अनुगमन कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाइने छ ।
५८. गाउँपालिकाबाट कार्यान्वयन हुने सम्पूर्ण योजनाहरूको निर्माण सम्पन्न भइसकेपछि वडा कार्यालयबाट सार्वजनिक परिक्षणको लागि आम उपभोक्ता माझ ३ दिने सूचना जारी गरिनेछ ।
५९. गाउँ कार्यपालिकाको प्रशासनिक भवन निर्माणको लागी बोलपत्र तथा खरिद कार्यको प्रक्रिया अगाडी बढाइने छ । तथा वडा कार्यालय सञ्चालनका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गरी सुविधायुक्त बनाईने छ ।
६०. सडक गुरुयोजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिने छ । गाउँपालिकाको Lifelineको रूपमा रहेका सडकलाई मुख्य सडकसँग जोडिने छ । एक वडा एक विशेष महत्वको सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
६१. लिखु गाउँपालिकाको पञ्चवर्षीय आवधिक योजना र मध्यकालीन खर्च संरचना चालु आ.व. भित्रै लागू गरिने छ ।

६२. गाउँपालिका भित्रको यातायातलाई वाह्रै महिना सञ्चालन गर्न सडकको स्तरोन्नति गरिनेछ । विभिन्न प्राकृतिक कारण तथा विपद जन्य घटनाबाट अवरुद्ध हुने सडक सुचारु गर्न “मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन कोष” संचालन गरी खर्च गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।
६३. ग्रामीण सडकको दीगो सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त प्रविधि अपनाई स्तरोन्नति गरिने छ । पानीको वहावबाट हुने क्षति कम गर्न सडकको दायाँ बायाँ नालीको निर्माणलाई अनिवार्य गरिने छ ।
६४. सहभागितामूलक विकास कार्यका लागि जनताको सक्रिय एवं अर्थपूर्ण सहभागिता अभिवृद्धि गर्न विकासमा साभेदारी कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिईने छ । यसका लागि आवश्यक सममुरक कोष (Matching Fund) को व्यवस्था गरिने छ ।
६५. जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना तयार गरी जग्गा एकीकरण, जग्गा विकास, बस्ती विकास तथा सम्पदा संरक्षण योजना कार्यान्वयनमा ल्याईने छ ।
६६. विपद जोखिम न्यूनीकरणर व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशील योजना तर्जुमा गरी सो अनुसार विपद् पुर्व तयारी, विपद् न्यूनकरण, प्रतिकार्य र पुनर्स्थापनाको कार्यलाई ब्यवस्थित र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
६७. सामुदायिक वन भित्र उपभोक्ता हरु संग सहकार्य गरी वैपल्पिक अर्न्तबाली कार्यक्रम तथा जडिबुटी जन्य नगदे बाली संचालनको लागि आवश्यक कार्य अगाडि बढाईने छ ।
६८. सामुदायिक वन, कवुलियती वन र राष्ट्रिय वनमा भूईँ घाँस, डाले घाँस र फलफूलजन्य विरुवाहरू रोपी हरियाली प्रवर्द्धन गरिने छ ।
६९. जमिन खाली रहन नदिन उपयुक्त भू-उपयोग नीति अनुरूप जमिन तथा सडक आसपासमा वृक्षारोपणका लागि आवश्यक विरुवाहरू उत्पादन गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।
७०. पहिरोको उच्च जोखिममा रहेका क्षेत्रहरूमा भूक्षय एवं पहिरो नियन्त्रणका विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ । पहिरोको जोखिम तथा भूक्षय ग्रस्त क्षेत्रहरूमा बाँस लगायत अन्य उपयुक्त विरुवा रोप्ने संरक्षण एवं उपयोग कार्यमा निम्न आय भएका व्यक्ति, भूमिहीन किसान तथा अल्पसंख्यकको संलग्नताको सुरुवात गरिने छ ।
७१. पालिकाको फोहोर पालिका भित्र नै व्यवस्थापन गर्न निजी, सहकारी क्षेत्र संग सहकार्य गर्ने नीति लिईनेछ । फोहोर व्यवस्थापनको लागि संघ तथा प्रदेश सरकारसंग सहकार्य गरिनेछ । तादी तथा लिखु नदिमा फोहोर तथा ढल मिसाउन पूर्ण प्रतीबन्ध लगाईने छ ।

कृषि, सिंचाई तथा पशुविकास

७२. कृषिमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी उत्पादनमा वृद्धि गरिनेछ ।
७३. कृषि उपज बाली तथा फलफूलको रोग नियन्त्रणमा जोड दिईनेछ ।
७४. खरबुजा, तरबुजा उत्पादन र तरकारी उत्पादन गर्ने कृषक तथा कृषि सहकारी हरुलाई उत्पादनका आधारमा अनुदानको व्यवस्था गरीएको छ ।
७५. वेरहाउस सहित मल्टी चेम्बर चिस्यान केन्द्र स्थापनाको लागि संघिय सरकार तथा प्रदेश सरकार संग सहकार्य गर्ने गरी बजेट व्यवस्था गरिएको छ ।
७६. दुग्ध उत्पादन गर्ने कृषकहरुलाई प्रोत्साहन गर्न विषेश कार्यक्रम संचालन गरीने छ ।
७७. सहकारीको क्षेत्रमा देखिएको अनियमिततालाई व्यवस्थित गर्दै प्रभावकारी नियमनको व्यवस्था मिलाईएको छ ।
७८. कृषकहरुको उत्पादनको उचित मूल्य प्राप्तीको लागि बजार व्यवस्थापन कार्यक्रम संचालन गरीने छ ।
७९. कृषि क्षेत्रको भूमि संरक्षणको लागि कृषि क्षेत्र संरक्षणको लागि भू-वर्गिकरण अनुरूप विषेश आवास योजना कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
८०. आलु उत्पादन कार्यलाई प्रवर्द्धन गर्न कृषक साभेदारी कार्यक्रम अर्न्तगत उन्नत जातका आलुको विऊ खरिद गरी उत्पादनमा वृद्धि गरिनेछ ।
८१. केन्द्र सरकार तथा गाउँपालिकाको लागत साभेदारीमा लिखु ४ चौघडामा गोदाम घर निर्माण कार्य सम्पन्नहुनेछ । एकीकृत कृषि खेती, सामूहिक तथा सहकारी खेती प्रणाली र पर्यापर्यटकीय तथा वातावरणमैत्री कृषि प्रणालीलाई प्रोत्साहन गरिने छ ।
८२. माछा तथा मौरी पालन कार्यक्रमलाई प्रवर्द्धन गर्दै, दूध तथा मासुको उपलब्धता बढाउन नश्ल सुधार गर्न कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइने छ ।
८३. तरकारी बालीको उत्पादन वृद्धि गर्न स्थापित तरकारी पकेट विकास कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिईने छ ।
८४. धान उत्पादन वृद्धिको लागि धान पकेट क्षेत्र निर्धारण गरिने छ ।
८५. किसान सूचिकृत गरी किसान परिचयपत्र वितरण गरिने छ ।

८६. च्याउ खेती प्रवर्द्धन तथा पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमको सुरुवात गरिने छ ।
८७. खाद्यवस्तुको मूल्यमा आएको उतार चढावलाई व्यवस्थित गर्न गाउँपालिकाका साथै वडास्तरीय खाद्यवस्तुको बजार अनुगमन प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिने छ ।
८८. भूमिको माटो परीक्षण कार्य सञ्चालन गरी कृषकहरूलाई माटोको प्रकार, गुणस्तर र हावापानी अनुकूल खेती गर्न एवं उचित मात्रामा मल, बिउ र विषादीको प्रयोग गर्न प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराइने छ ।
८९. उत्पादन भएका कृषि उपजहरूको बजारीकरण तथा विक्री वितरणको सुनिश्चितता मार्फत उत्पादन तथा आमदानी वृद्धि गर्न सहयोग पुर्याइने छ ।
९०. कृषि एवं पशु विकास क्षेत्रको व्यवसायीकरण, विविधिकरण एवं यान्त्रीकरणमा सहजताको लागि आवश्यक पर्ने कृषि प्राविधिकको व्यवस्थाको लागि संघीय एवं प्रदेश सरकारसँग पहल गरिने छ ।
९१. खेतीयोग्य जमिनमा कुलो निर्माण, थोपा सिचाँई, Water lifting प्रविधिको प्रयोग गरी पर्याप्त सिचाँइको लागि आवश्यक व्यवस्था एवं पहल गरिने छ ।
९२. गाउँपालिका भित्र संचालनमा रहेका मासु पसल, दूध संकलन केन्द्र, औषधी र दाना पसलहरूको निरन्तर अनुगमन गरिने छ ।
९३. जंगली जनावरको नियन्त्रण गरी खाद्यवाली जोगाउन वन्यजन्तु धपाउने यन्त्र उपकरण खरिद गरी कृषकलाई वितरण गरिने छ ।
९४. लिखु र तादी खोला आसपासको खेतीयोग्य जमिन संरक्षणको लागि आवश्यक व्यवस्था गरिने छ । साथै लिखु गाउँपालिकामा रहेको सार्वजनिक जग्गाको लगत संकलन गरी अतिक्रमण रोक्न आवश्यक समन्वय एवं पहल गरिने छ ।
९५. गाउँपालिका भित्र रहेका पशुपन्छीहरू स्वस्थ राखी आयआर्जन वृद्धि गर्न पशु उपचार /पशु स्वास्थ्य शिविर/रेविज रोग नियन्त्रण शिविर/घुम्ती शिविर मार्फत उपचार तथा खोप सेवा संचालन गरिने छ साथैभुस्याहा कुकुर नियन्त्रण गर्न पशु बन्ध्याकरण कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

शिक्षा, यूवा तथा खेलकूद

९६. शैक्षिक संस्थाको गुणस्तर विकासको लागि Teachers professional Training पहिलो चरणमा मा.वि शिक्षकको लागि संचालन गरिनेछ ।

९७. सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षक, व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरू, निर्वाचित जनप्रतिनिधीहरू तथा गाउँपालिकामा कार्यरत कर्मचारीहरू सबैले आ-आफ्नो बाल बालीकालाई सरकारी विद्यालयमा पढाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।
९८. विद्यालय तहबाटै बालबालिकालाई स्वस्थ जीवनशैली अपनाउन, स्वास्थ्य, सरसफाइ, पोषण प्रवर्द्धन गर्न, प्रजनन् स्वास्थ्य अवस्था तथा जीवनशैलीमा सुधार गर्न प्रदेश सरकारको सहयोगमा विद्यालय नर्सिङ सेवालालाई निरन्तरता दिइने छ ।
९९. निर्माणधिन अवस्थामा रहेका खेलमैदानको स्तरोन्नती गरी थप खेलमैदानहरू निर्माण गरिने छ ।
१००. गाउँपालिकाका माध्यामिक तथा आधारभूत विद्यालयहरूलाई स्रोत साधनयुक्त बनाउन विद्यालय सुधार योजना संचालन गरिने छ ।
१०१. विद्यार्थीहरूको प्रतिभा प्रस्फुटनका निम्ति खेलकूद, मनोरञ्जन र अतिरिक्त क्रियाकलापमा जोड दिइने छ ।
१०२. निजी लगानीका विद्यालय सहित सबै विद्यालयको पाठ्यक्रम, भौतिक वातावरण, शिक्षक तथा कर्मचारी एवं आर्थिक व्यवस्थापन लगायतका विषयमा नियमन गरिने छ ।
१०३. सबै प्रकारका शैक्षिक संस्थाहरूको भौतिक अवस्थामा सुधार गरी विपद् प्रतिरोधी बनाइने छ ।
१०४. गरिब, जेहेन्दार तथा दलित विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यकताका आधारमा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिने छ ।
१०५. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ प्रणालीसँग आबद्ध गर्दै लगिने छ ।
१०६. विद्यार्थीको सिकाइ थप प्रभावकारी बनाउन निरन्तर मूल्यांकन प्रणाली अवलम्बन गरी सिकाइ प्रणालीलाई अभि प्रभावकारी बनाउँदै लगिनेछ । बालमैत्री शिक्षण सिकाइलाई जोड दिइने छ ।
१०७. यस गाउँपालिका अर्न्तगत रहेका सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरूमा प्रारम्भिक बाल विकास देखी काक्षा ६ सम्म अध्यनरत बालबालिका हरुलाई प्रदान गरिने दिवा खाजामा पत्रु खाना (Junk Food) लाई पूर्ण रुपमा निषेधगरी स्थानिय स्तरमा उपलब्ध पोषण युक्त तथा स्वस्थकर दिवा खाजा खुवाउनको लागि घरेलु उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा ढाँचा

अपनाईने छ । साथै विद्यालय हाता आसपास पत्रु खाना (Junk Food) को बिक्री बितरण निषेध गरिने छ ।

१०८. नेपाल सरकारले जिल्ला गत रुपमा निर्धारण गरेको दिवा खाजा मेनु लाई स्थानियकरण गरिदै लगिने छ साथै दिवा खाजाको समेत अनुगमनका लागि संयन्त्र निर्माण गरि नियमित अनुगमनको व्यवस्था मिलाईने छ ।
१०९. दिवा खाजा कार्यक्रमलाई अझ प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्न नीजि क्षेत्र, गैरसरकारी संघसंस्था र अन्य निकायसँग समन्वय तथा साभेदारी गरिने छ ।
११०. विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक व्यवस्थापन पक्षलाई मूल्यांकन गरी थप प्रभावकारी बनाउँदै लगिने छ ।
१११. आवश्यकतामा आधारित भएर विषयगत शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकहरूलाई नेतृत्व तथा क्षमता विकासका तालिमहरू प्रदान गरिने छ ।
११२. माध्यमिक तथा निम्नमाध्यमिक विद्यालयमा सेनिटरी प्याड वितरण समिति गठन गरी यससम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै किशोरीहरूमा महिनावारीको समयमा देखापर्ने संकोचमा कमी ल्याउनका साथै त्यसको प्रयोग र व्यवस्थापन गरिने छ ।
११३. गाउँपालिका भित्र संचालित शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी ढङ्गले अनुगमन र मुल्याङ्कन गर्ने प्रणाली अवलम्बन गरिने छ ।
११४. विद्यालयको शैक्षिक सुधारका निम्ति आवश्यक शिक्षक व्यवस्था, शैक्षिक प्रदर्शनी, शैक्षिक भ्रमण र अतिरिक्त क्रियाकलापका माध्यमबाट विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर उकासिने छ ।
११५. आर्थिक विपन्नताको कारण शैक्षिक अवसरबाट वन्चित बालबालिकालाई विद्यालय शिक्षाको पहुँचमा सुनिश्चितता गर्न कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
११६. गाउँपालिकाको समग्र शैक्षिक स्थितिलाई मध्यनजर गर्दै शैक्षिक क्षति कम गर्न बालबालिका भर्ना अभियान चलाईनेछ । विद्यालय छोड्ने दर (Drop Out) कम गर्न आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
११७. गाउँपालिका सरहरभित्रका प्रत्येक बालविकास केन्द्रहरूमा उपयुक्त शिक्षण सिकाई वातावरण निर्माण तथा आवश्यक पूर्वाधार विकास गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिईने छ ।

११८. गाउँपालिकाका विद्यालयमा रहेको इन्टरनेटको गुणस्तर वृद्धि गरी विद्यालयलाई उच्च गतिको इन्टरनेटको पहुँचमा पुर्याईने छ । गाउँपालिका भित्रका विद्यालयहरूमध्ये समग्र व्यवस्थापकी पक्षको मूल्यांकन गरेर उत्कृष्ट विद्यालय पहिचान गरी पुरस्कृत गरिने छ ।
११९. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई थप प्रभावकारी गराउन श्रव्य दृश्य प्रणालीबाट योजनाबद्ध शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने कार्य संचालन गरिने छ ।
१२०. विद्यालय कर्मचारी तथा बाल विकास सहयोगी कार्यकर्ताको तलब भत्ता मिलानको लागि प्रदेश तथा संघीय सरकारको नीति अनुरूप कार्यक्रम ल्याईने छ ।
१२१. स्थानीय प्रतिभाशाली खेलाडीहरूलाई प्रोत्साहन गर्न प्रशिक्षण तथा विभिन्न किसिमका खेलकूद प्रतियोगिताहरू आयोजना गरिने छ ।

युवा तथा रोजगारी प्रबर्द्धन

१२२. लिखु गाउँपालिका रोजगार रणनीति २०८० लाई कार्यान्वयन तथा नियमन गरिने छ ।
१२३. “श्रमलाई सम्मान लिखुको अभियान” भन्ने नाराका साथ गाउँपालिकाका विकास निर्माणका आयोजनाहरूमा यस गाउँपालिका का बेरोजगारको सुचीमा सुचिकृत बेरोजगारहरूलाई काममा अनिवार्य लगाउनु पर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
१२४. बेरोजगार युवायुवतीहरूका लागि एकीकृत रूपमा रोजगारमुलक र सीपमुलक तालीम संचालन गरि दक्ष र सक्षम जनशक्ति विकास गरि आन्तरिक रोजगारीको प्रबन्धन र विस्तार गरिने छ ।
१२५. कामका लागि पारिश्रमिक (Cash for Work) कार्यक्रम संचालन गरिने छ, सुचिकृत बेरोजगार व्यक्तिलाई पूर्वाधार निर्माण वा अन्य सार्वजनिक आयोजनामा संगलन गराई ज्याला बापतको रकम नगदै भुक्तानी गर्ने अल्पकालीन रोजगारका कार्यक्रम लागू गरिने छ र कार्यस्थल सीप मुलक तालिम प्रदान गरीनेछ ।
१२६. वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूलाई व्यावसायिक कृषि तथा पशुपालनसम्बन्धी आधारभूत ज्ञान र सीप अभिवृद्धि गराउन तालिम तथा अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

१२७. यूवाहरूको सीप विकासका लागि सीपमूलक तालीमहरूको व्यवस्था गरी सुरक्षित रोजगार तथा कमाईलाई आकर्षक बनाउन आवश्यक नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरिने छ ।
१२८. युवा तथा शैक्षिक बेरोजगारलाई प्राथमिकतामा राखी स्वरोजगारमुलक कार्यमा संलग्न स्थानीय युवा उद्यमीहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
१२९. समाजमा विद्यमान सामाजिक भेदभाव तथा अमानवीय क्रियाकलापको अन्त्यका लागि यूवा परिचालन गर्न स्थानीय तथा गैरसरकारी संस्थासँगको सहकार्यमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
१३०. वैदेशिक रोजगारमा गएका व्यक्ति, आश्रित परिवार र रोजगारीबाट फर्केका व्यक्तिहरूलाई विदेशबाट प्राप्त विप्रेषण, सीप र क्षमताको सदुपयोग गर्न अन्य आर्थिक उपार्जनका कार्यक्रममा सहभागी हुन मनोसामाजिक तथा वित्तीय साक्षरता कक्षाहरू संचालन गरी सहजीकरण गर्ने ।
१३१. वैदेशिक रोजगारमा गएका व्यक्ति, उनीहरूका परिवार वैदेशिक रोजगारबाट फर्केका व्यक्तिहरूको सीप, क्षमता र श्रोतलाई गाउँपालिकामै सदुपयोगका लागि प्रोत्साहन एवं सहजीकरण गरिने छ ।
१३२. रोजगार सेवा केन्द्रमा सूचिकृत बेरोजगार श्रमिकहरूको लागि अभिमुखिकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै वार्षिक १०० दिन बराबरको रोजगारी प्रदान गरिने छ ।
१३३. वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका रोजगारी गुमाएका युवाहरूलाई उच्चमशीलता विकास गराउन बिउँ पुजी उपलब्ध गराउने गरि आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ।
१३४. वैदेशिक रोजगारीको व्यक्तिगत श्रम स्वीकृती र पुनः श्रम स्वीकृतीको कार्य थप व्यवस्थित तथा प्रभावकारी बनाइने नीति लिईएको छ सहजिकरण रोजगार सेवा केन्द्रकाट गरिनेछ ।
१३५. प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम सञ्चालनको लागी गाउँपालिकाबाट म्याचिड बजेटको व्यवस्था गरिएको छ ।
१३६. प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा हुन सक्ने जोखिमलाई मध्यनजर गर्दै श्रमिकहरूको लागि श्रमिक बिमा, सुरक्षा सामाग्री तथा योजनाको कार्यान्वयनको लागि प्रयोग हुने आवश्यक सामाग्रीहरू प्रदान गरिने छ ।

आर्थिक विकास, संस्कृति संरक्षण, पर्यटन तथा राजस्व संकलन

१३७. गाउँपालिकाभिन्न रहेका सबै पर्यटकीय स्थलहरूको खोजी गरि संरक्षण, सर्वद्वन, विकास, प्रचार प्रसार गर्ने कार्यक्रम तथा योजना अगाडि बढाईनेछ । पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न होम-स्टे सञ्चालन गर्ने नीति लिइनेछ ।
१३८. गाउँपालिकाको सुरक्षा व्यवस्थालाई मजबुद बनाउन गाउँपालिकाका विभिन्न क्षेत्रमा सि.सि. क्यामेरा जडान कार्यलाई निरन्तरता दिईनेछ । साथै सुरक्षा निकाय सँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिताको लागि कार्यक्रम संचालन गर्न आवश्यक बजेटको व्यवस्था गरिएको छ ।
१३९. करको दायरा फराकिलो बनाउँदै प्रगतिशील कर प्रणाली मार्फत कर, शुल्क, जरिवाना प्राप्त गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइने छ ।
१४०. गाउँपालिकाभिन्न सञ्चालित उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायलाई गाउँपालिकामा दर्ता नवीकरण अनिवार्य गरी करको दायरामा ल्याईने छ ।
१४१. राजश्व संकलनमा प्रक्रियागत सरलीकरण र सूचना प्रविधिको प्रयोग बढाई राजश्व प्रशासनलाई सक्षम, सुदृढ र व्यवसायिक बनाइने छ ।
१४२. आम जनतामा कर तथा राजश्वको महत्वका बारेमा जनचेतनाको कार्यक्रम गरिनेछ ।
१४३. राजश्व प्राप्तिका मुख्य स्रोतहरू दहत्तर बहत्तर शुल्क, सम्पत्ति कर, घर नक्सा पास दस्तुर, व्यवसाय कर, बहाल विटौरी शुल्क, सम्पत्ति मुल्याङ्कन शुल्क, सिफारिस दस्तुरलाई समायानुकुल परिमार्जन गरिने छ ।
१४४. समाजका हरेक पक्षको आर्थिक सामाजिक रूपान्तरणका लागि स्थानीय स्तरमा खेर गईरहेको श्रमलाई उत्पादनमा जोड्ने एवं हाते सीपमुलक लघु उद्यम कार्यक्रम शुरु गरिने छ ।
१४५. गाउँपालिका भित्र उत्पादनमुलक व्यवसाय सञ्चालन गरी उद्यमशीलता विकास गर्न अनुदान व्यवस्थाको लागि आवश्यक समन्वय, सहयोग एवं सहजीकरण गरिने छ ।
१४६. ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, संवर्द्धन र विकासका लागि स्थानीय जनसहभागितामा आधारित कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइने छ ।
१४७. स्थानीय संस्कृति र कलाको विकास गरी स्थानीय सिर्जनशीलतालाई प्रोत्साहन गर्न कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

१४८. गाउँपालिकाभित्र रहेका ऐतिहासिक साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण तथा नयाँ निर्माण गर्दा ऐतिहासिक महत्व तथा पुरातात्विक महत्वलाई ध्यानमा राखी टुंडाल हरुको प्रयोग गरी निर्माण गरिने छ ।

सहकारी तथा उद्यम विकास

१४९. गरिबी निवारणका लागि लघु उद्यम विकास निर्देशिका २०७७ बमोजिम सिर्जित उद्यमीको स्तरोन्नतिका लागि पुनर्ताजगी एवं एडभान्स सीप विकास तालिम संचालन गरिने छ ।

१५०. लघु उद्यम विकासको लागि नयाँ उद्यमी सिर्जना गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइने छ ।

१५१. उद्यमशीलताको विकास गर्न उपयुक्त प्रस्तावपत्रको आधारमा लघुउद्यम प्रोत्साहन, अनुदान तथा सहूलियत ऋणको लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाइने छ ।

१५२. गाउँपालिका भित्र संचालनमा रहेका सबै सहकारीहरूलाई नियमन गरी सहकारीहरूलाई आवश्यक जनशक्ति उत्पादन तथा व्यवस्थापनमा उचित ध्यान दिइनेछ । कृषि पशुपालन र अन्य आय आर्जनमा टेवा दिने गरी कार्यक्रम संचालन गर्ने आम किसानहरूको सहभागितामा संचालित सहकारीहरूलाई पहिलो प्राथमिकता दिइनेछ ।

१५३. सहकारीहरूको वार्षिक मूल्याङ्कन गरी उत्कृष्ट कार्य गर्नेलाई पुरस्कृत र विग्रेकालाई सुधार गर्ने कार्यक्रमहरू तय गरिने छ ।

१५४. सहकारी संस्थाको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि हुने गरी विभिन्न प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय सहयोग र सहकार्यका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।

१५५. सहकारी तथा अन्य सामाजिक संघ संस्थालाई समाजका व्यक्तिहरूको आर्थिक सामाजिक विकाससँग आवद्ध गराई उपयुक्त प्रस्तावपत्रका आधारमा अनुदान प्रदान गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइने छ ।

१५६. गाउँपालिका भित्रका कृषि सहकारीहरूलाई उत्पादनमुलक क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहित गरी सहकारीहरूको परिचालनबाट परम्परागत कृषि प्रणालीलाई आधुनिक र व्यवसायिक बनाउने नीति अवलम्बन गरिने छ ।

१५७. गाउँपालिका भित्र रहेका सहकारी तथा अन्य संघ, संस्थाहरूको सवलीकरण नियमित अनुगमन र नियमन गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।

ऊर्जा

१५८. बायोग्यास तथा सुधारिएको चुलो, बायोब्रिकेट जस्ता किफायती जैविक ऊर्जाको प्रवर्द्धन एवम् विस्तार गर्दै दाउराको प्रयोगलाई क्रमशः कम गर्दै लगिने छ ।
१५९. दीगो एवं अनन्त ऊर्जाको स्रोतको रूपमा रहेको सौर्य ऊर्जाको उत्पादन र प्रयोगलाई थप व्यवस्थित गर्दै बजार क्षेत्र तथा बाक्लो बस्तीहरूमा सोलार बत्तिको व्यवस्था गर्दै लगिने छ ।
१६०. जीवनको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न आवश्यक न्यूनतम ऊर्जाको उपलब्धताको सुनिश्चितता गरिने छ ।

न्यायिक कार्यसम्पादन

१६१. कानूनको नजरमा सबै समान हुन्छन् भन्ने सिद्धान्त अनुरूप छिटो कानूनी उपचार तथा न्याय प्राप्त गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ साथै गाउँकार्यपालिकाले न्यायिक समिति बाट भएका निर्णयको तत्काल कार्यान्वयन गराउने छ ।
१६२. असहायहरूलाई न्याय दिलाउनका लागि असहाय न्यायकोष मार्फत उपयुक्त व्यवस्था गरिने छ र न्यायिक समितिको, क्षमता अभिवृद्धिको लागि आवश्यक कार्यहरूको थालनी गरिने छ ।
१६३. आवश्यकताको पहिचान गरी दैनिक कार्य सञ्चालनका लागि उपयुक्त ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्डहरू निर्माण गरी लागू गरिने छ ।
१६४. सामुदायिक मेलमिलाप केन्द्रहरू व्यवस्थित तथा थप प्रभावकारी बनाईनेछ ।
१६५. न्यायिक समितिका तथा मेलमिलाप केन्द्रका पदाधिकारी हरुको क्षमता विकासको लागि कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

सभाध्यक्ष महोदय,

अन्त्यमा यस नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न सहयोग गर्नुहुने अध्यक्षज्यू, वडाध्यक्षज्यूहरू, वडा समितिहरू, विषयगत समितिका पदाधिकारीज्यूहरू, स्थानीय बुद्धिजीवीहरू, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, पत्रकार, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, विषयगत शाखा प्रमुख लगायत सम्पूर्ण राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरू र लिखु गाउँपालिकावासीहरूमा बजेट कार्यान्वयनको अपेक्षा सहित हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।